

РОЗДІЛ I

Когнітивна лінгвістика

УДК 811.111'42

Діана Бірюкова

Фреймова організація описів інтер'єру в художньому дискурсі

Статтю присвячено аналізу фреймової організації описів інтер'єру в англomовному літературно-художньому дискурсі. Установлено, що процес кодування і декодування опису інтер'єру можна співвіднести з узагальненим знанням, тематично інтегрованим до предметноцентричної фреймової моделі, яка складається із системи пропозицій, де до одного й того ж логічного суб'єкта приєднується декілька логічних предикатів, а в центрі уваги перебуває сам предмет, що надає цьому дослідженню інновативного характеру.

Ключові слова: фреймова модель, слот, опис, інтер'єр, художній дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні розв'язання багатьох питань лінгвістики пов'язане передовсім із розвитком когнітивно-дискурсивної парадигми знання, в основі якої лежить визначення мови як когнітивного процесу, здійснюваного в комунікативній діяльності й забезпечуваного особливими когнітивними структурами та механізмами в людському мозку [7, с. 406]. Актуальним є вивчення художнього тексту з погляду його структурно-сислової єдності, дослідження його як складного знаку, як цілісного ментально-вербального конструктора.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Процеси концептуалізації розглядають у когнітивістиці передовсім із позиції теорії фреймів. Фреймові моделі дають змогу певним чином організувати знання, полегшуючи тим самим їх аналіз. Це рівною мірою стосується і художнього дискурсу, у якому можна упорядкувати інформацію за допомогою фреймових структур. Про це свідчать роботи Н. І. Голованової, С. А. Жаботинської, О. В. Лукашевич, Н. С. Олізько та ін.

Мета і завдання статті. Мета роботи – скласти фреймову модель описів інтер'єру в художньому дискурсі. **Об'єктом** дослідження виступають описи інтер'єру в художньому дискурсі, **предметом** – фрейми описів інтер'єру та їх структура.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ідея створення когнітивних моделей мови ґрунтується на постулюванні того, що наші знання організуються за допомогою певних структур. Як самостійна модель, на думку дослідників, може виступати фрейм. Термін «фрейм» увів у лінгвістичний ужиток М. Мінський для представлення структури даних у стереотипних ситуаціях у системах штучного інтелекту. Пізніше С. Дж. Філлмор адаптував «фрейм» для лінгвістичних цілей і розробив новий підхід – фреймову семантику, що представляє універсальну систему репрезентації значення слова, речення і тексту. Фреймова семантика ґрунтується на тому, що значення слова можна зрозуміти лише на основі фрейму, який стоїть за словом, ураховує попередній досвід, вірування і практику, котрі «мотивують концепт, який закодований у даному слові» [12].

У сучасній лінгвістиці фрейм визначають як одиницю знань, організовану навколо деякого концепту, яка містить дані про суттєве, типове й можливе для цього концепту в межах певної культури. Структурний елементом фрейму – слот [4, с. 16].

Багато дослідників цікавить питання відмінності фрейму від концепту. Наприклад, А. П. Бабушкін визначає концепт як родовий термін, який, порівняно з його видовими відгалуженнями, куди входять розумові картинки, схеми, фрейми тощо, має вищий ступінь узагальненості [2].

На думку Е. В. Лукашевич, найбільш суттєві відмінності між концептом і фреймом полягають у такому: 1) структура фрейму найчастіше включає стабільні, типізовані дискретні ознаки, а структура концепту відображає всю сукупність актуальних для носія мови когнітивних ознак, які можуть бути

стабільними й нестабільними в їх динаміці; 2) фрейм структурується у вигляді схем-формул або таблиць; це означає, що тут реалізується ієрархія за типом «вище–нижче», а концепт зображується як польова модель [8, с. 72]. Фреймова модель знань забезпечує компактне, логічно пов'язане ієрархічне уявлення у вигляді деревовидних структур – семантичних мереж.

Фреймова модель – це вірогідна нелінійна концептуальна логіко-лінгвістична модель знань, яка компактно й наочно (семантично) експлікує можливості внутрішнього розподілу системи понять, що входять до складу цієї моделі. Вона володіє дидактичними й психолінгвістичними властивостями компресії великих обсягів інформації, тому її можна використовувати для оперування мовними ресурсами, які пов'язані логічно й асоціативно, у процесі розв'язання поставлених завдань [9].

Властивості фреймів визначаються типом їх побудови. Дискурсивне представлення структурно-семантичних властивостей фреймів (на відміну від фреймів, які вибудовуються за лексикографічними даними) йде не від словарного представлення тематичної лексики, тобто від потенціально-валентних властивостей слів, від того, як вони визначилися в мовній системі взагалі, а йде від самого тексту, тобто передбачається їх уключеність у певний контекст [4].

Дискурс розуміємо як мисленнєво-мовленнєвий процес, котрий об'єктивується в деякій безлічі текстів, які володіють загальними для відповідного типу текстів когнітивними стратегіями породження і розуміння, що мають внутрішню організацію, яка узгоджується із цими стратегіями, і що слугують для передачі і породження значення, а також для декодування інших текстів [10].

У художньому дискурсі автор вербалізує свій світогляд, а також свої основні життєві позиції, переконання і ціннісні орієнтації. Будь-який мовний елемент художнього дискурсу безпосередньо або опосередковано, експліцитно або імпліцитно представляє картину світа автора й репрезентує його інтенцію. Комунікація між автором і читачем відбувається за допомогою занурення в когнітивну систему адресата. Така дія не є прямою, вона опосередковується специфікою художньої мови, особливостями його індивідуально-авторського використання і множинністю запропонованих читачеві ігрових оповідних масок. Для успішної взаємодії автора й читача останній повинен володіти достатнім тезаурусом, певною концептуальною системою, яка визначає зміст/уміст його знань про дійсність [11].

Залежно від виду знання, яке відображається в моделі, розрізняють ситуативні та класифікаційні фрейми. Ситуативні фрейми репрезентують знання немовного, ділового характеру, класифікаційні – відображають принципи організації мовної системи (фрейми класів слів, різних типів текстів і т. д.) [3, с. 64].

Залежно від виду слотів та їх взаємозв'язків, С. А. Жаботинська розрізняє п'ять типів фреймових структур: предметно центричний, акціональний, патронімічний, гіпотонімічний, асоціативний фрейми [6, с. 84].

У результаті аналізу емпіричного матеріалу виявлено, що процес кодування і декодування опису інтер'єру можна співвіднести з узагальненим знанням, тематично інтегрованим до предметноцентричної фреймової моделі, яка складається із системи пропозицій, де до одного й того самого логічного суб'єкта приєднується декілька логічних предикатів; у центрі уваги перебуває сам предмет.

У фреймовій моделі описів інтер'єру в художньому дискурсі можна виділити декілька основних фреймів: «Загальні зовнішні параметри приміщення», «Об'єкти інтер'єру», «Безпосередньо сприймані характеристики інтер'єру», «Стан інтер'єру за показником “багатство/бідність”», «Стан інтер'єру за чистотою», «Оцінка інтер'єру персонажем».

Фрейм «Загальні зовнішні параметри приміщення» включає такі складники:

- розмір приміщення: *One afternoon, a month later, Dorian Gray was reclining in a luxurious armchair, in the little library of Lord Henry's house in Curzon Street* [16]; *By this time she had found her way into a tidy little room with a table in the window [...]* [13];
- форма приміщення: *Granny Weatherwax looked around the cave-like room* [15].

Слот «Об'єкти інтер'єру» складається зі слотів:

- меблі та їх розташування: *A faded Flemish tapestry, a curtained picture, an old Italian cassone, and an almost empty bookcase, -that was all that it seemed to contain, besides a chair and a table. A mouse ran scuffling behind the wainscoting* [16]; *By this time she had found her way into a tidy little room with a table in the window [...]* [13];
- стеля, підлога і стіни: *It was, in its way, a very charming room, with its high panelled wainscoting of olive-stained oak, its cream-colored frieze and ceiling of raised plaster-work, and its brick-dust felt carpet strewn with long-fringed silk Persian rugs* [16].

У фреймі «Безпосередньо сприймані характеристики інтер'єру» найчастіше заповнюються слоти:

- колір: *It was, in its way, a very charming room, with its high panelled wainscoting of olive-stained oak, its cream-colored frieze [...]; Some large blue china jars and parrot-tulips were ranged on the mantelshelf, and through the small leaded panes of the window streamed the apricot-coloured light of a summer day in London* [16]; *The basic colour was green. Green walls, green floor* [15];
- освітлення: *As Dorian Gray was lighting a half-burned candle that was standing on the mantelshelf, he saw that the whole place was covered with dust, and that the carpet was in holes* [16]; *The light filtered in through a window filled with greenish glass* [15];
- запах: *There was a damp odor of mildew* [16]; *Julia hated the smell of stale food that hung about the stairs [...]* [14].

Фрейм «Стан інтер'єру по багатству» може включати і опис розкоші, і бідності внутрішнього простору: *One afternoon, a month later, Dorian Gray was reclining in a luxurious arm-chair, in the little library of Lord Henry's house in Curzon Street* [16]; *Tom's bed-sitting room in Tavistock Square had at first seemed to her charming in its sordidness, and the humble furniture had touched her heart; The dingy curtains, the worn carpet, the shoddy furniture; it all rather disgusted her* [14].

Фрейм «Стан інтер'єру по чистоті» може складатися зі слотів:

- охайність: *By this time she had found her way into a tidy little room with a table in the window* [13];
- неохайність: *As Dorian Gray was lighting a half-burned candle that was standing on the mantelshelf, he saw that the whole place was covered with dust, and that the carpet was in holes* [16]; *Julia hated the smell of stale food that hung about the stairs and with her quick eyes she soon discovered that Tom's room was none too clean* [14].

Останній фрейм «Оцінка інтер'єру героєм твору» може включати і позитивні, і негативні відчуття й оцінки:

- позитивні оцінки інтер'єру: *It was, in its way, a very charming room* [16]; *I knocked pieces into the wall of the rock to hang my guns and all things that would hang up; so that, had my cave been to be seen, it looked like a general magazine of all necessary things; and had everything so ready at my hand, that it was a great pleasure to me to see all my goods in such order, and especially to find my stock of all necessaries so great; Tom's bed-sitting room in Tavistock Square had at first seemed to her charming in its sordidness, and the humble furniture had touched her heart* [14];
- негативні оцінки інтер'єру: *The room looked as if it had not been lived in The Picture of Dorian Gray for years* [16]; *'Like being at the bottom of a pond,' said Granny* [15].

Аналіз фреймової моделі в художньому дискурсі показує, що в межах не лише одного абзацу, а й навіть однієї пропозиції або її частини, трапляються лексичні одиниці, які заповнюють слоти одного фрейму. Наприклад, у наведеному нижче висловленні вони належать до компонентів «Колір» та «Освітлення» слота «Безпосередньо сприймані характеристики інтер'єру»: *The light filtered in through a window filled with greenish glass* [15].

Лексичні одиниці художнього дискурсу можуть заповнювати слоти різних фреймів. Так, у наведеному нижче прикладі можна виділити фрейми «Об'єкти інтер'єру» і «Безпосередньо сприймані характеристики інтер'єру»: *Some large blue china jars and parrot-tulips were ranged on the mantelshelf, and through the small leaded panes of the window streamed the apricot-coloured light of a summer day in London* [16].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Фреймова модель, що є нелінійною концептуальною логіко-лінгвальною моделлю знань, яка експлікує можливості внутрішнього розподілу системи вхідних у модель понять, дає змогу структурувати, упорядкувати інформацію, пов'язану з описом інтер'єру в англійському художньому дискурсі. У загальній фреймовій моделі було виділено такі фрейми, як «Загальні зовнішні параметри приміщення», «Об'єкти інтер'єру», «Безпосередньо сприймані характеристики інтер'єру» і т. д., які, у свою чергу, підрозділяються на слоти («Колір», «Запах», «Освітлення» у фреймі «Безпосередньо сприймані характеристики інтер'єру» та ін.). Інтер'єр поступово розгортається, знаходячи свій прояв на різних рівнях комунікації у відповідних слотах. Багатоманітність цієї взаємодії може бути реалізована в різній послідовності і з різним ступенем деталізації (заповненості слотів). Фактично фрейм експлікує мовну та позамовну інформацію.

Опис інтер'єру неможливо звести до зображення певного фізичного образу, картини, він не є простим вмістом об'єктів. У кожного автора свій, характерний лише для нього, художній простір, що

пояснюється існуванням його ідодискурсивних уявлень про реальність. Особливості вербалізації фрейму залежать від індивідуальних особливостей автора.

Перспективним для подальшого дослідження є вивчення лінгвістично релевантних особливостей концептосфери інтер'єрних описів і використання стилістичних засобів та прийомів для їх зображення в художньому дискурсі.

Джерела та література

1. Аристов С. А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс [Электронный ресурс] / С. А. Аристов, И. П. Сусов. – Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~ips/Aristov.htm>
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж, 1998. – 41 с.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : ТГУ, 2000. – 123 с.
4. Голованова Н. И. Лингвистические приложения теории фреймов [Электронный ресурс] / Н. И. Голованова. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-532509.html>
5. Дейк Т. А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; [пер. с англ. В. В. Петров]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка : фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. – Одесса : Астропринт, 2004. – № 9. – С. 81– 92.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Яз. славян. культуры, 2004. – 560 с.
8. Лукашевич Е. В. Когнитивная семантика: эволюционно-прогностический аспект : монография / Е. В. Лукашевич. – М. ; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2002. – 234 с.
9. Крюкова О. П. Глобализация – процесс развития фундаментальных идей Европейского образования через сферу обучения языку [Электронный ресурс] / О. П. Крюкова. – Режим доступа : http://gnpbu.ru/downloads/free_books/Globalizaciya_kryukova.pdf
10. Олизко Н. С. Семиотико-синергетическая интерпретация особенностей реализации категорий интертекстуальности и интердискурсивности в постмодернистском художественном дискурсе : дис. ... д-ра филол. наук [Электронный ресурс] / Н. С. Олизко // Б-ка диссертаций. – Челябинск, 2009. – Режим доступа : <http://disser.h10.ru/olizkoNS.html>
11. Сердюк Е. Н. К проблеме определения признаков художественного дискурса [Электронный ресурс] / Е. Н. Сердюк. – Режим доступа : <http://repository.crimea.edu/jspui/bitstream/123456789/3473/1/K%20проблеме%20определения%20признаков%20художественного%20дискурса.pdf>
12. Цзинюй Се Ш. Фреймовый и лингвокультурологический анализ устойчивых словосочетаний, содержащих ботанизмы, в китайском, английском и русском языках [Электронный ресурс] / Ш. Се Цзинюй, Е. Н. Колодкина // LingvoMaster.RU. Обзор методов изучения и преподавания иностранных языков. – Режим доступа : <http://www.lingvomaster.ru/files/205.pdf>
13. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland [Electronic resource] / L. Carroll. – Mode of access : <http://www.e-reading.ws/book.php?book=71221>
14. Maugham S. Theatre [Electronic resource] / S. Maugham. – Mode of access : <http://www.e-reading.ws/bookreader.php/127593/Maugham - Theatre.html>
15. Pratchett T. Witches Abroad [Electronic resource] / T. Pratchett. – Mode of access : <http://www.e-reading.ws/bookreader.php/71613/Pratchett - Witches Abroad.html>
16. Wilde O. The picture of Dorian Gray [Electronic resource] / O. Wilde. – Mode of access : http://www.e-reading.ws/bookreader.php/71407/Wilde__The_Picture_of_Dorian_Gray.html

Бирюкова Диана. Фреймовая организация описаний интерьера в художественном дискурсе. Статья посвящена исследованию фреймовой организации описаний интерьера в англоязычном литературно-художественном дискурсе. На основе анализа эмпирического материала составлена фреймовая модель описаний интерьера и рассмотрены ее составляющие. Установлено, что процесс кодирования и декодирования описания интерьера можно соотносить с обобщенным знанием, тематически интегрированным в предметноцентрическую фреймовую модель, которая состоит из системы пропозиций, где к одному и тому же логическому субъекту присоединяется несколько логических предикатов, а в центре внимания находится сам предмет, что и придает данному исследованию инновационный характер. Результаты исследования имеют характер поиска методологии исследования феномена «интерьер» как композиционно-речевой формы дескриптивного жанра дискурса и определяют экстралингвистические данные и факты для дальнейшего их сопоставления с чисто лингвистическими данными.

Ключевые слова: фреймовая модель, слот, описание, интерьер, художественный дискурс.

Biriukova Diana. The Frame Organisation of Descriptions of Interior in Literary Discourse. The article deals with the frame organisation of descriptions of interior in English literary discourse. Based on the analysis of empirical material the frame model of descriptions of interior is made and its components are elicited. It is established that the process of coding and decoding of the description of an interior can be correlated with the generalized knowledge thematically integrated in object centered frame model which consists of system of propositions. In this model some logic predicates join to one logic subject, which is in the focus of the model. This idea gives to the research innovative character. Results of the research have character of search of methodological investigation of the phenomenon «interior» as composite-speech form of a descriptive genre of discourse, and define extralinguistic data and facts for their further correlation with linguistic data.

Key words: frame model, slot, description, interior, literary discourse.

Стаття надійшла до редколегії
02.04.2014 р.

УДК 811.111:316.276

Василь Бялик

Конфігурація концептуального неопростору мовної дійсності

У статті викладено теоретичне підґрунтя концептуалізації мовного простору. Концептуалізацію тлумачать як понятійну класифікацію і розглядають як живий процес породження смислів, що зближує її із семантикою взагалі та когнітивною семантикою зокрема. Принципи концептуального аналізу ефективні і для когнітивного дослідження англійської лексики, котра складає неологічну мовну картину світу. У результаті проведеного дослідження на основі вищевикладених теоретичних постулатів виокремлено такі мегаконцепти, які конституюють англійську неологічну картину світу і корелюють із її когнітивними категоріями.

Ключові слова: концепт, концептуалізація, мовна картина світу, неологічна картина світу, неопростір, мовна дійсність.

Постановка наукової проблеми та її значення. У лінгвістичній літературі концептуалізацію часто тлумачать як процедуру впровадження онтологічних уявлень у накопичений масив емпіричних даних; як первинну теоретичну форму, яка забезпечує теоретичну організацію матеріалу; як спосіб організації мисленнєвої роботи, що дає змогу, використовуючи фактичний матеріал, розглядати первинні теоретичні концепти і більш складні конструкти, які лежать в основі побудови картини бачення досліджуваного сегмента реальності. В останньому випадку йдеться про вироблення концептуальної схеми (моделі, знакової системи тощо) досліджуваної сфери, яка відображає лише найістотніші сторони цієї сфери, тобто мінімально необхідний набір ознак вихідних концептів-конструктів, що відображає картину навколишньої дійсності.

У лінгвістичних джерелах знаходимо таке визначення: «концептуалізація – один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка надходить до неї, що призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи у мозку людини, ... певний “наскрізний” для різних форм пізнання процес структурації знання: виникнення різних структур репрезентації знань із деяких мінімальних концептуальних одиниць» [3, с. 93]. З іншого боку, концептуалізація – не що інше, як понятійна класифікація [2, с. 97]. Кожний окремий акт, у якому задіяні механізми умовиводів, отримання вивідних даних (інференції) та інші логічні операції концептуалізації – приклад розв’язання проблеми. Очевидно, що процес концептуалізації тісно пов’язаний із процесом категоризації, оскільки вказує на класифікаційну діяльність. Однак ці процеси розрізняють за кінцевим результатом і метою діяльності. Перший спрямований на виокремлення певних мінімальних одиниць людського досвіду, другий – на об’єднання одиниць, які виявляють ту чи ту подібність, у більші розряди [5, с. 4–38].

Мета та завдання статті – окреслити основні шляхи концептуалізації мовної дійсності й екстраполювати базові теоретичні принципи в площину опису базових концептів, які формують англійський неологічний простір.